

Studia Biblica Slovaca

Ročník 7

2015

Číslo 1

Offprint

Studia Biblica Slovaca je recenzovaný vedecký časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Ročník VII (2015), číslo 1

Vydáva Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO 0039786510.

Vedecké kolégium/Advisory board: Reimund BIERINGER (Leuven, B) – Georg BRAULIK OSB (Wien, A) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Massimo GRILLI (Roma, I) – Leslie HOPPE OFM (Chicago, USA)

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Baďin)

Redaktor pre recenzie: František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie)

Redakčná rada/Editorial board: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Juraj FENÍK (Košice) – Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JAGER (Košice) – Jozef JANČOVIČ (Bratislava) – Peter JUHÁS (Wien, A) – Branislav KLUSKA (Ružomberok) – Róbert LAPKO (Košice) – Libor MAREK (Roma, I) – Jaroslav RINDOŠ (Bratislava) – Milan SOVA (Bratislava) – Jozef TIŇO (Bratislava) – Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Výkonný redaktor: Martina Korytiaková

Jazyková úprava: Dušan Rončák

Obálka: Martin Mičko

Na príprave publikácie sa podieľal aj Sr. Maryluke Addiman CJ a Miroslav Varšo.

Príspevky v slovenčine, češtine a v angličtine (od zahraničných autorov), alebo knihy na recenziu prosíme adresovať na adresu redakcie *Studia Biblica Slovaca*, Banská 28, 976 32 Baďin (Slovakia), redakcia@biblica.sk.

Príspevky sa požadujú v elektronickej podobe, podľa možnosti v textovom editore Microsoft Word. Ak sú používané iné fonty písma pre hebrejštinu a gréčtinu ako v programe BibleWorks, tak upresniť aké, prípadne preposlať používaný font spolu s príspevkom. Príspevok typu štúdia, poznámka alebo reflexia musí byť doplnený abstraktom a jeho anglickou verzou, anglickým názvom príspevku, max. piatimi kľúčovými slovami v slovenčine/češtine a angličtine, zoznamom bibliografie a kontaktom na autora príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok a vykonať potrebnú jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov. Upresňujúce podmienky pre prispievateľov sú dostupné www.biblica.sk.

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

S povolením Arcibiskupského úradu v Bratislave zo dňa 3. júna 2014

Prot. N. 2229/2014

Studia Biblica Slovaca

Printed in Slovakia, 6/2015.

Vychádza dvakrát do roka.

Cena: 6 €

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

ohledech bohatý soubor materiálů, v některých částech až formou „čítanky“ (například citace patristických a rabínských výkladů); svůj záměr „holistické“ (celkové, všestranné) exegeze naplňuje mírně kaleidoskopickou prezentací variantních možností výkladu, která je ovšem v pasážích „kompozícia“, případně „aplikácia“ celkově shrnuta a zasazena do jasných teologických souvislostí. Pozoruhodným experimentem je v tomto ohledu komentář H. Utzschneidera a W. Oswalda, který prezentuje dva základní přístupy k textu, které charakterizují metodiku různých škol výkladu Písma v současné biblistice (*synchronní* čtení „kanonického tvaru“ textu a jeho *diachronní* analýzu), jako podkapitoly komentáře u každého vykládaného oddílu; jako specialisté na uvedené přístupy tak oba spoluautoři nejprve dialogicky předkládají své dílčí pohledy na tentýž text, aby se pak u každého oddílu pokusili formulovat i výslednou „syntézu“².

Celkově lze konstatovat, že svazek ke knize *Exodus* důstojně naplnil vysoké ambice komentářové řady a navzdory látce, kterou musel pojednat a která je v řadě ohledů velmi nesnadná, nabízí zdařilý výklad pro současného čtenáře. Pro slovenské i české prostředí je zvlášť cenné, že jsou ve výkladech bohatě využívány publikace tuzemských biblistů, což přispívá k jejich zařazení do celkového obrazu současného biblického bádání (viz bohatý seznam užitých literatury, s. 32-43). Stejně jako dva předchozí svazky představuje i komentář věnovaný Exodu mimořádně důležitou publikaci, která má zcela nepochybně nadnárodní, ekumenický a nadgenerační význam.

Martin Prudký

PACNER, Stanislav: *Důvěřovat v člověka a důvěřovat v Hospodina (Jer 17,5-13): exegeticko-teologický výklad*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. 411s. ISBN 978-80-244-2657-0.

Monografia sa zameriava na úryvok Jer 17,5-13, ktorý autor podrobne vykladá jednak z pohľadu biblickej exegézy, ako aj jeho teologickej dimenzie.

---

² Každý oddíl biblického textu je v tomto komentáři pojednán postupně v těchto subkapitolách: (a) Anmerkungen zu Text und Übersetzung, (b) Synchrone Analyse, (c) Diachrone Analyse a (d) Synthese. Tuto koncepci si ukládá uplatňovat celá edice, tzv. Internationaler Exegetischer Kommentar zum Alten Testament (IEKAT), z níž byly dosud publikovány čtyři svazky (Exodus 1–15; Sacharja 9–14; Nahum, Habakuk, Zefanja; 1 Esdras).

Autor v predhovore uvádza, že ide o prehĺbenie jeho pôvodnej dizertačnej práce z roku 2009. Výber state vychádza zrejme z jej tematického zamerania na otázku dôvery v situácii ohrozenia, pričom sa v prorockom ohlasovaní (nielen) proroka Jeremiáša javí viera a dôvera v Pána ako jediný istý zdroj nádeje pre budúcnosť vyvoleného národa (s. 3).

Úvod knihy je venovaný vymedzeniu pojmov nádeje a dôvery z pohľadu psychológie a filozofie, následne potom z pohľadu starozákonnej terminológie, v ktorej Pacner poukazuje na rozmer ľudského očakávania a vzťah k budúcnosti. Ako motiváciu autor ďalej uvádza svoje presvedčenie, že daný úryvok z Jeremiáša nebol doteraz dostatočne interpretovaný z pohľadu nádeje a dôvery. Zároveň podľa neho doteraz nebolo predložené hlbšie pochopenie vzťahu tejto perikopy k ďalším textom súvisiacim s touto tematikou (s. 12) a jeho synchronná interpretácia v kontexte knihy Jer (s. 13).

Metóda a postup. Kniha má tri časti. Prvá sa venuje samotnému textu Jer 17,5-13 a jeho prekladu (s. 21-55). Druhá časť (s. 59-265) je exegetická. Má 8 kapitol, ktoré sa členia podľa jednotlivých oddielov state. Výnimkou je 8. kapitola, ktorá sa venuje špeciálne historickému rámcu celej state. Tretia časť (s. 269-324) dáva dôveru vo vzťahu k zničeniu Jeruzalema (Jer 52), čo to teda konkrétne znamená dôverovať zoči-voči tejto katastrofe. Táto časť má dve kapitoly. Prvá z nich skúma synchroniu témy dôvera a nádej v kontexte celej knihy Jer (zvláštna pozornosť venovaná téme srdca). Druhá (odmena za dôveru) sa zaoberá teologickými implikáciami nádeje vo vzťahu ku konečnému súdu nad Jeruzalemom a Judským kráľovstvom, vyslovenému prorokom. Knihu uzatvára zoznam použitých skratiek a bibliografia. Autor nezabudol ani na index, ktorý sa neobmedzuje len na biblické citácie, ale obsahuje tiež kumránske zvitky a apokryfy citované v knihe.

K niektorým častiam podrobnejšie. Na začiatku prvej časti Pacner uvádza texty perikopy podľa MT a k nemu paralelne prikladá svoj pracovný český preklad. Autor síce neuvádza, ktorú edíciu MT tento text predstavuje, ale je zrejme, že ide o štvrté vydanie *BHS*. Ďalej sa autor venuje otázke textovej kritiky nielen samotnej state, ale čitateľa uvádza tiež názorne do problematiky vzťahu MT ku gréckemu prekladu Jer podľa *LXX* a do toho, aký problém nastoľujú kvantitatívne (rozdiel v dĺžke oboch verzii – *LXX* predstavuje text výrazne kratší oproti MT) a kvalitatívne rozdiely (rozdiel v usporiadaní a poradí väčších textových celkov a kapitol Jer). Pacner sa tu obmedzil iba na načrtnutie možných implikácií týchto skutočností pre porozumenie histórie textu knihy Jer a vzťahu medzi MT a *LXX*. To je však pochopiteľné, keďže táto otázka, ktorú znovu otvoril nález kumránskych zvitkov s fragmentami Jer, je stále predmetom štúdia a odbornej diskusie. Z toho vychádza tiež autorov celkom oprávnený uzáver nedávať väčšiu

váhu a prednosť jednej verzii pred druhou. Na druhej strane je ale treba oceniť tiež jeho varovanie pred jednoduchým aplikovaním pojmov, ako sú vynechanie a haplografia, čomu sa nevyhli ani niektoré novšie referenčné komentáre k Jer. V stati Jer 17,5-13 sa rozdiely medzi MT a LXX okrem prvej vety (formula posla na začiatku v. 5) nezdajú veľmi významné, a tak autor nepovažuje za nutné na tomto mieste uvažovať o rôznosti predlôh pre MT a LXX. Ako vidno z jeho nasledovných textovo kritických analýz perikopy, LXX postupuje zvyčajným spôsobom, teda posudzuje variantné lektúry vždy prípad od prípadu vo vzťahu k hebrejskému zneniu.

To, že v prípade knihy Jer je otázka vzťahu LXX k MT špecifická a komplikovaná, dokumentuje hneď úvodná formula, ktorou sa začína v. 5. Tá v LXX nie je. Pacner vo svojej analýze celkom oprávnene dochádza k záveru, že v MT texte má byť znenie **כֹּה אָמַר יְהוָה** *Takto hovorí PÁN* zachované. Dôvod, prečo LXX túto formulu neuvádza, môže byť celkom iný ako problém textovej kritiky. V LXX totiž chýbajú vôbec prvé štyri verše 17. kapitoly. To už môže poukazovať na odlišnú predlohu textu LXX, keďže ide o väčší textový celok a je to zároveň aj jedna z charakteristických vlastností LXX (teda že je v knihe Jer systematicky kratšia ako MT). Ďalší argument by mohol byť ten, že v prípade formúl poslov tohto znenia LXX pomerne systematicky sleduje MT a prekladá doslova οὕτως εἶπεν κύριος. V MT sa táto formula nachádza spolu 155-krát (podľa Stippa, Pacner uvádza 153), pričom stojí väčšinou na začiatku nejakej state. Iba v 15 prípadoch LXX túto formulu vynecháva, pričom sedem z nich predstavuje situáciu, keď popri formule chýbajú v LXX aj časti veršov alebo viac veršov naraz, ako je to aj v Jer 17,5. Navyše, podľa argumentácie autora v nasledovnej kapitole (s. 47-48), je oddiel vv. 1-4 od predchádzajúceho a od nasledujúceho jasne oddelený (a teda z redakčného zásahu?). A práve jasné vymedzenie v. 5 formulou posla (chýbajúca v LXX) od predchádzajúceho textu (vv. 1-4) je časťou dôvodov, pre ktoré Pacner určil hranice študovanej perikopy na vv. 5-13. Takto by sa mohlo zdať, že chýbajúca formula posla v LXX sa odráža na funkcii a hraniciach state v MT. Sám autor k tomu dáva jeden možný argument, ktorý nie je ani textový, ani literárny, ale možno ho nazvať v širšom slova zmysle teologickým. V úvode druhej, exegetickej časti sa zaoberá rozborom a použitím formuly posla z v. 5. Pacner poukazuje na to, že to, čo nasleduje, v LXX bez tejto formuly predstavuje múdroslovný výrok, ktorý má všeobecnú platnosť. Naproti tomu MT predradením formuly posla vkladá tieto výroky do Božích úst, čím im vlastne dáva celkom iný rámec, a to náboženský, a teda už to nie sú všeobecné výroky. Tento príklad ukazuje, že použitie LXX v prípade knihy Jer nemôže vychádzať len z potrieb textovej kritiky, ale vyžadujú si samostatné skúmanie v kontexte gréckeho textu a jeho transmisie.

Pacnerova textová kritika samotnej state v hebrejskom znení je podrobná a precízna, pričom okrem gréčtiny cituje aj sýrsky preklad, čo je chvályhodné. K návrhom riešení, ktoré ponúkajú štúdie súčasných aj starších autorov, pristupuje obozretne a jeho evaluácia textových variantov je uvážená.

Vo veci ohraničenia state sme už spomenuli problém v. 5, pred ktorým v texte MT je vložený deliaci masoretský znak ס , *setuma*. Pacnerova prezentácia použitia tohto znaku v MT kapitoly Jer 17 (s. 47-51) ukazuje, že delimitácia state je v hebrejskom texte a manuskriptoch problematická; tradične sa stať delí podľa štýlu. *Setuma* na konci 16,21 a na konci 17,4 je napr. pre Pacnera jedným z dvoch dôvodov, pre ktorý oddeľuje vv. 1-4 od zvyšku kap. 17. Druhým dôvodom je zmena štýlu reči. Neuvádza však formula posla vo v. 5 znova priamu reč? Na konci v. 6 podľa neho oddeľuje výrok požehnanie od výroku kliatby, čiže tu má *setuma* podľa Pacnera kontextuálny význam, a nie formálny. V kumránskom fragmente 4QJer^a je zas uvedená *setuma* na konci v. 11, ale nie je v MT. Potom je tiež otáznym význam deliaceho znaku פ , *petucha*, na konci celej kapitoly. Neznamená to, že vv. 19-27 majú byť vnímané ako súčasť celého celku, t. j. 17,1-27, i keď je tento odsek v narácii? Striedanie štýlov, narácie, poézie a parenetických textov je charakteristické pre celú knihu Jer, ale je pravda, že z praktických dôvodov je nutné v Jer text rozdeliť na menšie časti, ktoré v kontexte tvoria menšie stavebné bloky celej knihy. Zaujímavé je v tomto ohľade Pacnerovo pozorovanie opakovania pojmov, ako sú strom a srdce, a dvoch ďalších slovies vo vv. 1-13. Vyplýva z neho to, že v MT je v týchto veršoch možno vidieť prepojenosť jazyka ako aj obrazov, ktoré s týmito pojmami súvisia. Pacner však ukazuje tiež na prepojenosť s Jer 16,10-18, taktiež v pojmoch a obrazoch, na základe čoho autor radí 17,1-4 k týmto veršom. Z uvedeného však môže vyplývať aj to, že takéto prepojenie je možno dané literárnym zámerom a počínom. Možno si všimnúť tiež podobnosť 17,3-4 a 15,13-14. Paralela síce nie je doslovná a kontext trochu iný, ale prepojenosť tu je (a aj LXX v tomto prípade tieto verše reprodukuje) minimálne v použítom slovníku a obrazoch a zrejme patrí k fenoménu duplikovaných textov, pričom dublety nie sú vždy nutne úplne doslovné.

Druhá časť knihy predstavuje podrobný a vyčerpávajúci výklad jednotlivých termínov, spojení a celých viet v celej stati. Je to vlastne najobsiahlejšia časť diela, a je to ozajstný poklad informácií k tejto stati, ktorý sa v takomto rozsahu možno v inej knihe ani nenájde. Autor sa pritom musel popasovať s pojmami, ktorých presný význam je často neznámy, a výrokmi, ktoré sú jedinečné v celom SZ. Malou ilustráciou môže byť výklad prvej časti výroku 17,11 (s. 169-185). Hebr. znenie $\text{קִרְטֵף אֲדָמָה יֹשֵׁב וְיָרֵךְ}$ Pacner prekladá: „Koroptev sedí (na vejciach), ale nevysedí“. Autor si (po menšom ornitologickom exkurze)

berie na pomoc pri objasnení významu tohto výroku Aristotela a Plínia Staršieho. Poukáže tiež na to, akým spôsobom sa dostalo do mnohých prekladov (vrátane vydania SSV) tvrdenie, že prepelica kradne hniezda iných vtákov, aby nakládla svoje vajíčka. Túto myšlienku tlmočí v gr. texte LXX a tiež aj Tg. Ale Pacner „prichytil“ samotného Hieronyma, ktorý pripisuje toto pozorovanie z prírody starovekým historikom, ako už bol spomínaný Aristoteles a ďalší. Hieronym tak zrejme ovplyvnil celú sériu stredovekých autorov, ktorí tento verš komentovali vo svojich dielach.

Ďalším cenným textom v tejto časti je samostatný exkurz venovaný porovnaniu vv. 5-8 so staroegyptským múdroslovným textom známym ako Amenemopetova múdrosť a so Ž 1. Pacner uvádza egyptský text paralelne s jeho vlastným prekladom, čo taktiež prispieva jedinečným spôsobom k hodnote tejto knihy. Presvedčivo poukazuje na zhodnosť použitia protikladu správneho a nesprávneho (mylného, chybného) vo všetkých troch textoch. Ďalším obrazom, spoločným Jer a Amenemopetovej múdrosti, je protiklad obrazu stromu plodného a stromu, ktorý plody nenesie a je určený na zánik. Pacner analýzou týchto textov dochádza k záveru, že medzi Jer a Amenemopetom je zrejme literárna príbuznosť. Dokonca je pravdepodobné, že Jer je literárne závislý na staršom egyptskom texte, zatiaľ čo vo vzťahu k Ž 1 to neplatí. Exkurz je súčasťou záverečnej kapitoly, ktorá mala za cieľ skúmať, či je možné vsadiť túto stať do nejakého konkrétneho historického kontextu a či je možné hovoriť o autentických slovách Jeremiáša zachytených v tejto stati. Pacner si dal tú prácu a prešiel všetky známe názory a postoje aj starších autorov, v dobe ktorých bola táto otázka možno trochu páčivejšia než dnes. Na rozdiel od mnohých z nich je však vo svojich záveroch opatrný, čo je postoj v tejto otázke asi najvhodnejší.

V tretej časti knihy Pacner potom zasadzuje stať 17,5-13 do celého kontextu knihy Jer (s. 269-320). V tejto synchronii poukazuje na slovné prepojenia pomocou slovies בַּטַח dôverovať, קוּה דúfať, a pomocou substantív מִבְּטַח dôvera, מִקְוֶה nádej. Nezhromaždil jednoducho len zodpovedajúce state vedľa seba. Originálnym spôsobom texty zoradil podľa tematicky usporiadaných kategórií, podľa toho, či sa tieto termíny vzťahujú k materiálnym veciam, k ľži a klamným rečiam, k svetlu, k možným politickým spojencom a v poslednej skupine sú potom texty, v ktorých predmetom nádeje a dôvery je Boh. Nakoniec sa cez tému srdca dostáva k textom s prísľubom nového srdca (Jer 24,7; 31,33; 32,39-40). Pacner tu zachytáva dôležitý posun v predstave ľudského srdca. V knihe Jer po 24. kapitolu má srdce prakticky systematicky negatívnu konotáciu (je zlé, skazené, hriešne, atď.). Jeho následná premena je výsledkom Božej aktívnej intervencie, a teda darom. Pacner potom výstižne poukazuje na paralelu medzi 17,1 so srdcom, ktoré

nesie nezmazateľný záznam s hriechmi ľudu, a 31,33 so srdcom, na ktorom je napísaný Boží zákon. V tejto súvislosti tu tak znovu zaznieva moja otázka, či bolo nutné tak zásadne oddeliť vv. 1-4 od vv. 5-8. Nové srdce v 32,39 sa dá takto možno tiež vidieť vo vzťahu k 17,1 prakticky ako jediná možnosť pre človeka v jeho situácii, v ktorej si sám nedokáže pomôcť a je odkázaný na Božiu intervenciu.

Toto však nijako nezmenšuje autorovu precíznu a kvalitnú odbornú prácu, ku ktorej mu je potrebné zagratulovať a úprimne poďakovať za obohacujúci výklad nielen samotnej state, ale aj za výhľady, ktoré smerujú k lepšiemu porozumeniu posolstva knihy Jer.

Benedikt Róbert Hajas OP

Peter DUBOVSKÝ – Jean-Pierre SONNET (eds.): *Ogni Scrittura è ispirata. Nuove prospettive sull'ispirazione biblica (Lectio 5)*, Cinisello Balsamo (Milano) – Roma: Edizione San Paolo – GBPress, 2013. ISBN 978-88-215-7779-6.

Nová monografia o inšpirácii vyšla v roku 2013 ako už 5. zväzok edície Lectio, ktorá sa zrodila zo spolupráce dvoch vydavateľstiev – Edizioni San Paolo a Gregorian & Biblical Press. Edícia ponúka diela vysokej úrovne, ale aj vysokej čitateľnosti a jej doterajšie publikácie sa zameriavajú najmä na literárny prístup k Biblii: zv. 1.: Jean-Pierre Sonnet, *L'Alleanza della lettura. Questioni di poetica narrativa nella Bibbia ebraica* (2012); zv. 2.: Bernard M. Levinson, *Fino alla quarta generazione. Revisione di leggi e rinnovamento religioso nell'Israele antico* (2012, preklad z angl. [2008]); zv. 3.: Robert Alter, *L'Arte della poesia biblica* (2012); zv. 4.: Pietro Bovati – Pasquale Basta, «*Ci ha parlato per mezzo dei profeti*». *Ermeneutica biblica* (2012).

Sám názov recenzovaného diela vyjadruje, že monografia má za predmet inšpiráciu Svätého písma. Podnadvpis naznačuje, že publikácia predpokladá náuku o inšpirácii a na nej aj stavia, ale jej cieľom je stimulovať diskusiu medzi teológmi a biblistami na tému inšpirácie a jej definovania pomocou nových prístupov a z nových perspektív.

Monografia vznikla ako výsledok prednášok 19 biblistov a teológov, ktorí na podnet posynodálnej exhortácie Benedikta XVI. *Verbum Domini* vytvorili predmet v letnom semestri 2010/2011 pre poslucháčov Pápežského biblického inštitútu a Pápežskej Gregorovej univerzity v Ríme. V knihe sa profiluje pomerne

Obsah

Štúdie

<i>Miroslav VARŠO</i>	
Deuternomistická právna frazeológia	1-21
<i>Blažej ŠTRBA</i>	
Lútostivý a milostivý Boh. Komparácia slovenských prekladov niektorých charakteristík Boha s ich hebrejským originálom	22-59
<i>Massimo GRILLI</i>	
„Naplnenie“ ako hermeneutická kategória Evanjelia podľa Matúša	60-74
<i>Henry Ansgar KELLY</i>	
Druhy exorcizmu v Biblii a v Cirkvi	75-87
<i>Andrea KOREČKOVÁ</i>	
Negatívna predstava života žien v záhrobí podľa gréckych náhrobných kameňov a komparácia s novozákonnými dokladmi o úmrtí žien	88-102
Abstrakty a recenzie	103-139
Správy a oznamy	140-154

Obsah

Štúdie

<i>Miroslav VARŠO</i> Deuteronomistická právna frazeológia	1-21
<i>Blažej ŠTRBA</i> Ľútostivý a milostivý Boh. Komparácia slovenských prekladov niektorých charakteristík Boha s ich hebrejským originálom	22-59
<i>Massimo GRILLI</i> „Naplnenie“ ako hermeneutická kategória Evanjelia podľa Matúša	60-74
<i>Henry Ansgar KELLY</i> Druhy exorcizmu v Biblii a v Cirkvi	75-87
<i>Andrea KOREČKOVÁ</i> Negatívna predstava života žien v záhrobí podľa gréckych náhrobných kameňov a komparácia s novozákonnými dokladmi o úmrtí žien	88-102
Abstrakty a recenzie	103-139
Správy a oznamy	140-154